

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen weten de hoofdzaak van het leergeschied tussen de arminianen en de gomaristen te verwoorden;
- ❖ De leerlingen kunnen verwoorden wat de betekenis van de Nationale Synode van Dordrecht is;
- ❖ De leerlingen weten in welk gevaar Johan van Oldenbarnevelt de Republiek door zijn houding gebracht heeft;
- ❖ De leerlingen kunnen vertellen welke betekenis de Statenbijbel voor kerk en volk gehad heeft.

Aantal lessen 5**Lesonderdelen** *Vertelling*

1. Prins Maurits kiest partij
2. De Bijbelvertaling
3. De ontsnapping (facultatief)

Leestekst

Het schavot

Leerlingenboek

Tijdelijk vrede
 Godsdiensttwisten
 Bijna een burgeroorlog
 De Nationale Synode van Dordrecht

Verwerking**Repetitie****Vertelling 1** PRINS MAURITS KIEST PARTIJ

‘Apotheker Van Oostrum, wilt u meteen dit recept klaarmaken?’ Onmiddellijk rijst de apotheker van ‘de Eenhoorn’ van zijn hoge stoel overeind en kijkt de klant door zijn bril onderzoekend aan. ‘Mijn jongen is van de bolderwagen, die op Leiden rijdt, gevallen en heeft zijn hoofd vreselijk bezeerd. De chirurgijn heeft nog hoop dat het mee zal vallen en gaf mij dit recept mee.’ Apotheker Van Oostrum neemt het recept van timmerman De Vries aan. ‘Zo, ben jij het De Vries? Is jouw zoon gevallen? Toch niet die vorige week bij mij getimmerd heeft?’ ‘Nee, hij niet, maar zijn broer’, antwoordt timmerman De Vries. ‘De jongens hebben de ondeugende gewoonte om altijd achterop rijdende wagens te klimmen.’ Ondertussen maken de vaardige handen van de apotheker het recept klaar. ‘Alstublieft, De Vries. Ik hoop dat je jongen snel opknapt.’ De timmerman neemt vlug de medicijnen van de apotheker aan, groet hem en gaat zo snel mogelijk naar zijn huis aan de Groenmarkt.

Bij de openstaande deur staat een groot aantal mensen. Direct wijken ze opzij als de timmerman aan komt lopen. Vanuit zijn huis hoort hij zijn kinderen huilen. Binnen ligt vrouw De Vries onderuitgezakt in haar stoel. ‘Vader! Vader!’ snikt één van de meis-

jes. Ze wijst op de bedstee naast moeder. Met twee, drie grote stappen staat De Vries naast zijn vrouw. Haar borst zwoegt op en neer. Dan kijkt hij in de bedstee, terwijl kinderhandjes zijn benen vastgrijpen. 'Vader!' klinkt het nog eens. Roerloos stil ligt zijn jongen in de bedstee. Een warme hand wordt er op de schouder van De Vries gelegd. 'De Vries', klinkt de bewogen stem van de dokter, 'je zoon is...' 'gestorven', stoot de timmerman uit. Dan bukt hij zich over zijn dochter heen en drukt zijn dochter troostend tegen zich aan. De dokter buigt zich over moeder, die even later weer bijkomt.

Juist loopt buiten dominee Roseaus langs het huis aan de Groenmarkt. Met een paar zinnen wordt hij door één van de omstanders op de hoogte gesteld van het ontstellende bericht. Meteen stapt de predikant naar binnen. 'Wat gaat die daar doen?' vraagt een breedgeschouderde sjouwer. 'Die De Vries is toch geen Moddergeus?' 'Zieltjes winnen!' smaalt een ander. 'Maar De Vries is een echte Arminiaan, dan wil je toch niets met zo'n vuile Gomarist te maken hebben?' roept een derde. 'Hij doet tenminste beter dan die Arminiaanse dominee Uyttenbogaert! Die zit telkens met de papist in het Voorhout met een goed glas wijn!' klinkt een nijldige stem uit de samengestroomde menigte voor het huis van timmerman De Vries. Het wordt er een geschreeuw van jewelste. 'Mensen! Wees toch stil!' Een oude heer heft zijn handen op. 'Veroordeel dominee Roseaus niet zomaar. Ik heb hem verteld van het droeve nieuws hier in huis en toen is hij zonder aanzien des persoons naar binnen gestapt. Het gaat hier toch niet over of je een Arminiaan of Gomarist bent.' Iedereen zwijgt. Niemand durft meer iets te zeggen en al snel is de menigte uit elkaar en blijft de verdrietige familie achter.

Enkele weken later loopt een groepje mensen terug naar Den Haag. De weg is veranderd in een grote modderpoel. Ook timmerman De Vries komt met zijn gezin maar langzamerhand vooruit in de weke modder. De kinderen huilen van de kou en vermoeidheid. De weke modder zuigt je voeten steeds vaster. De timmerman veegt de regendruppels uit zijn ogen. Voor hem worden de torens en huizen van de stad zichtbaar door de regenvlagen heen. Met een kreet glijdt voor hem de apotheker, die ook meeloopt, uit. 'Houd vast!' roept de sterke timmerman. Vliegenvlug trekt hij de deftige apotheker uit de zwarte modder. De drijfnatte Van Oostrum hijgt van inspanning. 'Wat een tocht hè?' Hij lacht, terwijl hij naar zijn vieze mantel kijkt. 'Zo, nu zijn we echte Moddergeuzen! Echte Slijkgeuzen! Wat een erenaam hè?' De timmerman lacht mee, terwijl er ook een verdrietige trek op zijn gezicht komt. 'Weet je, Van Oostrum. Een paar maanden geleden, toen mijn zoon Barend nog leefde, toen schold ik jullie ook uit voor vuile Slijkgeuzen.' Even zwijgt hij. Dan vervolgt hij: 'Maar nu loop ik zelf met die Slijkgeuzen mee om het Woord van God te horen.' Al pratend zwoegen de twee mannen verder door de modder, totdat ze in de beschutting van de stad komen. Het gezelschap staat nog even bij elkaar, voordat ze naar huis gaan. 'Zeg, De Vries, zou je morgenochtend naar de Kloosterkerk kunnen komen?' vraagt een deftige heer. Ook hij is doornat van de regen. 'Jazeker, broeder Mugh', antwoordt de timmerman. En met een korte groet nemen de Slijkgeuzen afscheid van elkaar.

Diep in gedachten loopt de timmerman door de straten van Den Haag naar zijn huis aan de Groenmarkt. 'Vader!' gilt Ida. Vlug draait De Vries zich om. Hij ziet zijn dochter met haar handen om haar hoofd. Een steen rolt voor haar voeten in een plas water. In een flits ziet hij twee, drie jongens een nauw steegje tussen twee huizen inschieten. 'Zal ik..?' gaat het door zijn gedachten. 'Vuile Gomaristen! Vieze, vuile Slijkgeuzen!' schallen de jongensstemmen uit het steegje. Vader en moeder dragen samen Ida zo vlug ze kunnen naar hun huis aan de Groenmarkt. 'Zal het dan nooit

6. Het Twaalfjarig Bestand

ophouden?’ zucht moeder. De Vries weet het wel. Dominee Roseaus, waar ze vanmorgen naartoe zijn gegaan in Rijswijk, is door het stadsbestuur verbannen. Alleen maar omdat dominee Roseaus fel gewaarschuwd heeft tegen de remonstrantse leer van dominee Uyttenbogaert. Alleen maar om de zogenaamde vrede heeft het stadsbestuur hem toen verboden om in Den Haag te preken. ‘Ach, vrede...’, zucht de timmerman zacht voor zich uit.

In de Kloosterkerk is het een drukte van belang. Voorin zijn de knechten van timmerman De Vries een soort preekstoel aan het timmeren. Andere mannen en jongens slepen met vereende krachten de stukken ijzer en andere gereedschappen aan de kant in de kerk. Dominee Roseaus en broeder Mugh kijken naar de werkende mannen. De deftige apotheker helpt de sterke timmerman met het wegrollen van een ware kanon. ‘De kerk is toch niet zo heel lang een geschutgieterij geweest?’ vraagt dominee Roseaus aan broeder Mugh. ‘Nee, dat klopt’, antwoordt de bibliothecaris van Prins Maurits. ‘We zorgen ervoor dat u weer kunt preken!’ roept De Vries, die juist voorbij komt lopen. ‘Kunnen jullie helpen die zware affuiten aan de kant te zetten? Dan kunnen de banken daar weer staan.’ Met elkaar zorgen tientallen mannen ervoor dat de geschutgieterij weer in een kerkgebouw verandert. Kanonnen worden aan de kant geschoven. Geweren in kisten opgeborgen. Anderen dragen planken aan. Banken worden in elkaar getimmerd. ’s Avonds laat is de Kloosterkerk helemaal klaar voor de komende zondagen.

Zondag 23 juli. Voor het Stadhoudelijk Kwartier aan het Binnenhof staan de paarden klaar. Prins Maurits bestijgt zijn bruine vos, terwijl zijn officieren en hofhouding hun plaatsen in de stoet innemen. De paarden worden aangezet, stapvoets gaat het over het buitenhof, in de richting van.... de Kneuterdijk. Rakelings draaft de stoet langs het deftige huis van landsadvocaat Van Oldenbarnevelt. Even later stopt het prinselijk gezelschap voor de Kloosterkerk. Honderden Hagenaars zijn van alle kanten samengestroomd naar de Kloosterkerk. Eindelijk kunnen ze weer in hun eigen stad naar dominee Roseaus luisteren, zonder de modderige weg naar Rijswijk te moeten gaan. Tussen de eenvoudige mensen stapt de Prins met zijn officieren naar binnen. Timmerman De Vries ziet de Prins in de kerk zitten. Hij stoot de apotheker Van Oostrum aan. ‘Hij heeft ook gekozen’, zegt De Vries zachtjes. ‘Hij was altijd bij dominee Uyttenbogaert in de kerk. Daar gaat Johan van Oldenbarnevelt ook heen.’ ‘Klopt’, antwoordt Van Oostrum. ‘Ik heb van Mugh gehoord dat hij vorige week nog bij Uyttenbogaert in de Grote Kerk was. Maar die ging zo tekeer tegen hem, omdat de Stadhouder had voorgesteld om een Nationale Vergadering te houden. En dat willen de remonstranten en de regenten, zoals Van Oldenbarnevelt absoluut niet. Hij moet tegen zijn stiefmoeder, Louise de Coligny hebben gezegd: ‘Het zal mij een eer zijn om voortaan een Slijkgeus te zijn.’ Net als jij, De Vries.’ Stil luisteren de Slijkgeuzen naar de predikant, die de Boodschap van Gods genade verkondigt.

‘Wat zit je hoofdschuddend te lezen, apotheker?’ vraagt broeder Mugh enkele dagen later aan Van Oostrum, terwijl hij ‘de Eenhoorn’ binnen komt lopen. ‘Lees maar’, is het korte antwoord. De apotheker overhandigt de bibliothecaris van prins Maurits een vel papier. Mugh ziet een grote weegschaal afgebeeld met daaronder een gedicht. Aandachtig leest hij het gedicht en bekijkt daarna nog eens de tekening. ‘Het is toch verschrikkelijk dat Van Oldenbarnevelt die nieuwe wet heeft bedacht en dat deze door de Staten van Holland is aangenomen. Heel het land komt hierdoor in gevaar!’ Mugh kijkt de apotheker indringend aan. ‘Vondel hekelt de Gomaristen en de Prins in dit gedicht, maar ik ben ervan overtuigd dat de dichter hierin geen gelijk heeft.’ ‘Kunt u mij meer vertellen over de Scherpe Resolutie, die nieuwe wet?’

vraagt de apotheker. 'Ja, dat houdt in dat er geen Nationale Synode mag gehouden worden, zoals wij graag zouden willen. En', vervolgt Mugh, 'de steden mogen zelf soldaten in dienst nemen, waardgelders noemen ze hen, die alleen maar mogen luisteren naar de Staten van Holland en de eigen stadsregeringen. Maar in geen geval naar de Stadhouder. Deze Resolutie, Van Oostrum, brengt ons land in gevaar! En daarom is het goed dat prins Maurits nu overal orde op zaken stelt en de waardgelders afzet. Al is er nu een wapenstilstand met Spanje, het zijn ernstige tijden.' De apotheker knikt instemmend.

Bron

A.G. Eggebeen, *Om het Heilig Woord*. H.I. Ambacht, z.j.

Gespreksvragen

1. Als jij uitgescholden en bespot zou worden, zou je dan nog naar de kerk gaan?

2. Hoe reageer je als je wordt uitgescholden?

- *Lukas 6:27-29. 'Maar ik zeg ulieden die dit hoort: Hebt lief uw vijanden, doet wel dengenen die u haten. Zegent degenen die u vervloeken, en bidt voor degenen die u geweld doen. Dengene die u aan de wang slaat, bied ook de andere; en dengene die u den mantel neemt, verhinder ook den rok niet te nemen.'*

Tip: Zing het lied *Lofzang des Heeren* uit het werkboek.

Vertelling 2

DE BIJBELVERTALING

Het is herfst. De bomen aan het Rapenburg in Leiden worden kaal. De studenten die naar de universiteit lopen, hebben de kragen van hun mantels opgezet. Een boogbrug brengt hen over de Singel in de drukte van het universiteitsleven. Op een paar honderd meter van het universiteitsgebouw woont dominee Bogerman. De Leeuwarder predikant en voorzitter van de Synode van Dordrecht werkt al een jaar lang aan de voorbereiding van de nieuwe Bijbelvertaling. Twee collega predikanten stappen de studeerkamer van Bogerman binnen. Dominee Bogerman heeft de stoelen, papieren en boeken klaargelegd. Nieuwsgierig bekijkt dominee Baudartius de boeken die Bogerman heeft aangeschaft. 'U weet ook wel wat u koopt', zegt hij. Bogerman glimlacht. Dominee Bucerus kijkt ook naar de boeken. Terwijl zijn ogen over de rij boeken glijdt, knikt hij goedkeurend. 'Laten we beginnen', stelt Bogerman voor. De drie mannen gaan zitten. 'We zullen eerst bidden. Zonder de Heere kunnen we niets doen.' De drie mannen buigen hun hoofd en vragen de Heere om Zijn hulp en zegen.

'Voordat we beginnen met vertalen, moeten we eerst een aantal zaken regelen', zegt hij na het gebed. 'Het eerst wat we moeten doen is werkafspraken maken. Laten we dat hier doen. Morgen kunnen we dan voor de eerste keer samenkomen en beginnen met het boek Genesis. We zullen eerst samenwerken, zodat we elkaars taal en stijl leren kennen. We moeten zoveel mogelijk eenheid in de taal krijgen. Vinden jullie dit goed?' Beide heren knikken instemmend. 'Verder lijkt het mij goed om ieder Bijbelboek van het Oude Testament in drie gedeelten te verdelen. Dan kunnen we dit zelf thuis vertalen. Als het nodig is, dan schrijven we een kanttekening bij een tekst. Als we dan met een Bijbelboek klaar zijn, dan kijken we samen of ieder vers goed vertaald is. Als we op één vierde deel zijn, dan sturen we het op naar de Staten-Generaal en de overzieners. Zij kunnen dan onderzoeken of de vertaling juist is.' 'Wanneer vergaderen we met de revisoren, die het werk nakijken?', vraagt Bucerus. 'Dat zal gebeuren wanneer wij het Oude Testament en de andere vertalers het Nieuwe Testament gereed hebben. Zij vergaderen bij collega Walaeus.' Baudartius knikt. 'Ik heb

6. Het Twaalfjarig Bestand

al lang uitgekeken naar een nieuwe vertaling. Laten we snel beginnen.' 'Ja', zegt Bucerus, 'het is misschien al wel twintig jaar geleden dat u daar een boekje over schreef.' Baudartius kijkt Bucerus instemmend aan. Zijn gedachten glijden terug naar de tijd dat hij dat boekje, 'Wegbereider', schreef. Wat een commotie veroorzaakte dat zeg! Zoveel mensen die geen nieuwe vertaling van de Bijbel wilden. 'Ik wil ook graag beginnen', onderbreekt Bogerman de stilte. 'Hier hebben we jaren op gewacht.' Samen drinken de mannen een glas wijn en beginnen aan hun werk.

Het is stil in de studeerkamer van Bogerman. Alleen het glijden van de ganzenveer over het papier is te horen. Voor hem ligt een vel papier. Hij heeft er een aantal teksten met aantekeningen op geschreven. Zijn hele tafel ligt vol met opengeslagen boeken: Het Hebreeuwse Oude Testament, verklaringen van Joodse rabbijnen, de Septuagint en de Vulgaat, de Engelse Bijbel, de Franse Bijbel, de Duitse Bijbel van Pisacator, de Nederlandse Liesveldtbijbel, de Deux-Aesbijbel, de ... Telkens kijkt Bogerman in de meeste van deze Bijbels om te kijken hoe de anderen het vertaald hebben. In de kast staan verschillende Hebreeuwse woordenboeken. Bogerman vindt het belangrijk om te weten welke uitleg de Joodse geleerden aan het Heilige Boek geven.

Even stopt Bogerman met werken. Hij kijkt uit het raam naar de Singel. Juist komt er een roeibootje voorbij met twee jongens. Het water spettert van de roeispanten en de jongens moeten goed hun best doen om het bootje op koers te houden. Bogerman denkt terug aan zijn kindertijd in Duitsland en het waterrijke Friesland. Hij lacht! Wat was dat mooi! Maar nu hij een man geworden is, heeft hij ander mooi werk. Hij mag God dienen door het vertalen van Zijn Woord!

Het is een paar dagen later. Bogerman kijkt nadenkend voor zich uit. Zijn ganzenveer ligt stil op tafel. Hij weet niet hoe hij deze tekst het beste moet vertalen. Heel veel boeken en Bijbels heeft Bogerman al nagelezen. Maar hij weet het echt niet! 'Weet je wat', mompelt hij zacht voor zich uit, 'ik ga wel even naar de universiteit, naar mijn vriend l'Empereur. Bogerman staat op, loopt naar de gang en doet zijn jas aan. Hij trekt de deur achter zich dicht en slaat rechtsaf naar het universiteitsgebouw. Het is daar een drukte van belang. Vrolijk pratende studenten lopen in en uit. Professoren haasten zich naar de colleges. Eén van de hoogleraren stopt en vraagt: 'U zoekt zeker meneer l'Empereur? Ik zag hem zojuist door de gang lopen. Loopt u maar mee.' Samen lopen ze de drukke gang in. 'Daar is hij al!' zegt de hoogleraar als hij l'Empereur ziet. 'Aha, dominee Bogerman! Lukt het met de Bijbelvertaling?' 'Jawel, maar ik zit op dit moment met een moeilijke tekst in de Psalmen. Ik kom er niet uit en wil uw hulp invoeren.' 'Natuurlijk wil ik u helpen, maar het is niet gezegd dat ik het weet. Kom maar naar mijn kamer, daar hebben we de boeken bij de hand. Ik heb nu wel even tijd.' Even later zijn de mannen in een discussie verwickeld. De argumenten voor en tegen een bepaalde vertaling worden gewikt en gewogen. Toch komen de twee mannen er niet uit. Tenslotte zegt Bogerman: 'Ik dank u voor de moeite, maar ik ben nog niet overtuigd door uw argumenten.' 'Dat begrijp ik, want het is een moeilijke tekst', zegt l'Empereur. 'Maar misschien kan Gomarus u verder helpen.' De ogen van Bogerman lichten op. 'Dat is een goed idee. Ik zal mijn vriend in Groningen over deze tekst schrijven.' Even later nemen de twee mannen hartelijk afscheid van elkaar. Bogerman loopt in gedachten verzonken naar zijn huis aan het Rapenburg terug.

Het is negen jaar later! Bogerman en Baudartius lopen samen de drukkerij van Van Ravensteyn binnen. Het is er een drukte van belang. Een letterzetter zet razend vlug de loden letters van rechts naar links op een zethaak. Baudartius stopt even en kijkt hoe de zetter de regel in het raamwerk plaatst. 'Is het moeilijk?' 'Ja, het is inspan-

nend, vooral omdat de aantekeningen in een kleiner lettertype aan de kant van de bladzijde komen te staan.' Baudartius knikt en loopt achter Bogerman verder de werkplaats in. Daar zijn drukkers, met leren schorten voor, de persen aan het bedienen. Bogerman en Baudartius kijken hoe de mannen de inkt aanbrengen en het ene na het andere vel papier onder de pers leggen. Eén van de drukkers pakt de hefboom vast, plaatst een voet op een bankje en trekt de hefboom met heel zijn lichaam naar achteren. 'Zo, dat gaat niet vanzelf', zegt Bogerman. 'Nee', zegt de drukker, terwijl hij het zweet van zijn voorhoofd veegt, 'Zeg dat wel. Maar als ik moe ben, dan gaat Dirk verder en ga ik inkten.' 'Hoe ver zijn jullie?' 'Dat weet ik niet precies', antwoordt de drukker, 'kijkt u maar op de stapel die droog is.' Bogerman loopt naar de stapel gedrukte vellen papier. 'Ah, ik zie het al. Jullie zijn bezig met Leviticus. Dan zijn Genesis en Exodus al gedrukt.' 'Goedemiddag heren', onderbreekt een zware stem. Drukker Paulus van Ravensteyn loopt op de twee predikanten af. 'U komt kijken of we al klaar zijn? Maar dat gaat zo vlug niet hoor. Op de andere drukpers zijn we met Jesaja bezig. Binnenkort hoop ik een derde drukpers erbij te hebben.' Al pratend lopen de drie mannen naar het kantoor van de drukker. 'Rekent u maar na. Als we in dit tempo doorgaan, moeten we, zo God het wil, eind volgend jaar klaar kunnen komen.' 'Als jullie tenminste niet teveel fouten maken', voegt Baudartius er aan toe. 'Aan jullie de taak om die eruit te halen', kaatst de drukker terug. Even later verlaten de twee mannen, ieder met een stapel papieren onder de arm, de drukkerij.

Het is 17 september 1637. Door de straten van Den Haag loopt een groepje mannen. Het zijn drie predikanten en een bediende, die een pak meedraagt. In de deftige vergaderzaal zijn de heren van de Staten-Generaal, de regering van het land, samengekomen. Voor het gebouw stopt het kleine gezelschap. Ze kloppen aan en vragen toegang tot de vergadering. Even later lopen ze de zaal binnen. Dominee Walaeus, de oudste van de drie loopt voorop. Op de tafel voor de heren van de Staten-Generaal legt hij een prachtig gebonden Boek neer. De omslag is van paars fluweel en de sloten van zilver. Achter Walaeus staan dominee Hommius en Rivet. 'Wij danken u hartelijk', begint dominee Walaeus zijn toespraak. 'Uw christelijke ijver en vaderlijke zorg hebben het mogelijk gemaakt om aan de Nederlanden deze Bijbel te geven.' De voorzitter kijkt naar de drie heren tegenover de tafel. Hij ziet in hun ogen een dankbare, maar ook verdrietige blik. Even blijft zijn oog op dominee Rivet rusten. Ja daar, daar had anders Bogerman gestaan. Zes dagen geleden is hij overleden. En toch... dankbaar om wat de Heere nu geeft aan alle Nederlanders.

Bron

Jan van Reenen, *De komst van de Statenbijbel*. Utrecht, 2004. Pag. 95-119.

Gespreksvragen

1. Waarom is het zo belangrijk dat je Gods Woord in je eigen taal kunt lezen en horen?

- *Romeinen 10 : 13-15. 'Want een iegelijk die den Naam des Heeren zal aanroepen, zal zalig worden. Hoe zullen zij dan Hem aanroepen in Welken zij niet geloofd hebben? En hoe zullen zij in Hem geloven van Welken zij niet gehoord hebben? En hoe zullen zij horen zonder die hun predikt? En hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezonden worden? Gelijk geschreven is: Hoe lieflijk zijn de voeten dergenen die vrede verkondigen, dergenen die het goede verkondigen!'*
- *Mattheüs 28 : 19. 'Gaaf dan heen, onderwijst al de volken, dezelve dopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes; lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb'.*

6. Het Twaalfjarig Bestand

- *Handelingen 2 : 8-11. 'En hoe horen wij hen een iegelijk in onze eigen taal, in welke wij geboren zijn?... .. wij horen hen in onze talen de grote werken Gods spreken'.*
Bijbelvertaalwerk. Zie voor meer informatie: <https://www.wycliffe.nl/>
Meer informatie over de Statenvertaling is te vinden op: www.gbs.nl

Vertelling 3 DE ONTSNAPPING (facultatief)

Het is februari 1621. Moedeloos tuurt Hugo de Groot door de kleine glas-inloodvensters van het kasteel Loevestein. Boven het uitgestrekte Hollandse waterland welft zich de wolkenhemel. De zeilen van de vrachtschepen op de Merwede staan hol. Rondom de torens van het grimmige slot zwieren zwarte kraaien. Hugo de Groot zucht. Daar buiten spreekt alles van vrijheid, terwijl hij hier gevangen zit. En dan is hij nog bevoorrecht, want hij zit niet opgesloten in een donkere cel, maar heeft een kamer gekregen, verlichting, verwarming en... boeken! Maar ach, als je net een gekooide vogel lijkt, sta je op den duur niet meer stil bij zulke voorrechten. Dan wil je nog maar één ding: vrijheid!

Als medestander van Van Oldenbarnevelt is hij tegelijk met deze en enkele anderen gevangengenomen. Hij herinnert zich nog goed de angst dat hij het leven zou moeten verliezen, zoals de raadpensionaris. Wat een opluchting was het geweest toen hij hoorde van de gevangenisstraf! Maar het is wel een levenslange gevangenisstraf en wat dat betekent gaat Hugo na twee jaren een beetje begrijpen... Gelukkig woont zijn vrouw, Maria van Reigersbergh, bij hem op het kasteel. Zij is geen gevangene, ze kan gaan en staan waar ze wil. En tenslotte zijn er de boeken, zodat hij kan lezen en studeren. Zijn vriend, koopman Daatselaer uit Gorinchem, laat regelmatig op Loevestein een grote kist vol met boeken bezorgen.

Maria van Reigersbergh heeft al vaak naar die grote kist gekeken. Zo'n grote kist... Zou daar een mens in vervoerd kunnen worden? Hugo is tenger gebouwd. Op zekere dag ruimt ze de kist leeg. 'Kruip er eens in. Laat me zien of je erin past', zegt ze. Hugo kijkt verbaasd. Hij in een kist? Dan begrijpt hij haar bedoeling. Ontvluchten in een kist... Zou dat mogelijk zijn? Aarzelend stapt hij over de rand, kruipt in elkaar... Erg gemakkelijk gaat het niet. Hugo zit dubbelgevouwen, zijn rug krom, zijn benen opgetrokken en zijn hoofd op zijn knieën. Dan gaat het deksel dicht. 'Eens kijken hoe lang je het volhoudt!' hoort hij gedempt de stem van zijn vrouw. Het is donker en benauwd, paniek golft door hem heen... Hij bonst tegen de wanden. 'Laat me eruit! Het gaat niet!' roept hij gesmoord. Moeizaam staat hij even later op. 'Het gaat wel!' zegt zijn vrouw beslist. 'Als je iedere dag oefent, zul je zien dat je het steeds langer kunt volhouden.'

Het is inmiddels maart geworden. De bevelhebber van het kasteel, jonkheer Jacob Proninx van Deventer, is op dienstreis. Nu kan er een vluchtpoging gewaagd worden! Het is de dag dat de kist naar Gorinchem zal worden gebracht. Hugo is bleek en gespannen. Hij draagt alleen onderkleding. Zo stapt hij in de stevige, houten boekenkist. Zijn bovenkleden liggen duidelijk zichtbaar op een stoel, de gordijnen van de bedstede zijn dichtgeschoven. Het lijkt of de geleerde ligt te slapen...

Stil zit Hugo in de kleine benauwde ruimte, in elkaar gedoken en rustig ademhalend, zoals hij heeft geleerd. Dan... soldatenlaarzen schrapen over de plavuizen, de kist wordt opgetild, hij wiebelt... Onwillekeurig maakt Hugo een beweging van schrik, zijn lichaam verschuift in de kist... Harde stemmen dringen tot hem door: 'Wat is die kist

zwaar vandaag!' 'Het lijkt trouwens wel of er leven in zit!' Het angstzweet breekt Hugo uit... Dan, gedempt, de stem van zijn vrouw, kalm als altijd: 'Ooit van gehoord, mannen, dat geleerde boeken zware kost zijn?' Een ruwe lach, de kist schommelt...

Vanuit zijn benauwde verblijfplaats hoort Hugo de soldaten grappen maken met Elsje van Houwelingen, het dienstmeisje dat de kist begeleidt. Even later wordt de kist met een bons neergezet in de schuit.

Vol spanning heeft Maria van Reigersbergh voor het kasteelvenster gestaan. Dan ziet ze hoe Elsje vanaf de schuit met haar witte zakdoek zwaait. Opgelucht haalt Maria adem. Het afgesproken teken! Tot zover is alles goed gegaan...

In Gorinchem dragen de schipper en zijn knechts de zware kist naar het huis van koopman Daatselaer. In de huiskamer achter de winkel wordt hij neergezet. Elsje licht de koopman en zijn vrouw met een paar woorden in en opent het deksel. Stijf van de ongemakkelijke houding en gekleed in alleen zijn onderkleren komt Hugo de Groot omhoog uit zijn nauwe verblijf.

Nog diezelfde ochtend gaat het achterpoortje in de tuin van de familie Daatselaer open. Een eenvoudige metselaar komt naar buiten en begeeft zich door het drukke marktgewoel naar de rivier. Daar gaat hij aan boord van de veerpont. Als de pont halverwege de rivier is, keert de metselaar zich om. Het is Hugo de Groot. Zijn ogen zoeken het silhouet van slot Loevestein. Grimmig en onveranderd ligt het daar aan de waterstromen. Twee jaar heeft hij daar gezeten... Dan pas komt het geluksgevoel. Hij is vrij!

N.B.

Hugo de Groot vluchtte naar Parijs, waar zijn vrouw zich enige tijd later bij hem voegde. In Parijs werd hij gezant van de Zweedse regering bij het Franse Hof. Hij werd een welvarend man en beschikte over twintig bedienden.

In 1631 bracht hij onverwacht een bezoek aan Holland. Er werd een prijs van tweeduizend gulden op zijn hoofd gezet, waardoor hij weer spoedig vertrok. Hij heeft zijn vaderland niet meer teruggezien.

In 1645 leed hij tijdens een reis van Zweden naar Frankrijk schipbreuk. In Rostock stierf hij aan de gevolgen daarvan, ver van zijn geliefde Holland.

In 1781 kreeg hij een praalgraf in de Nieuwe Kerk te Delft.

Bron

Oorspronkelijk.

Gespreksvragen

1. Er zijn drie musea die zeggen dat ze de boekenkist van Hugo de Groot in hun collectie hebben. Het Rijksmuseum, museum Het Prinsenhof en Slot Loevestein. Wie zal de echte kist hebben?
 - *Waarschijnlijk geen van de drie musea. Waarschijnlijk was de boekenkist in de 17^e eeuw al zoekgeraakt.*
2. Ken je een voorbeeld uit de Bijbel van iemand die in bed lijkt te liggen, maar er niet ligt? Hij ontsnapt ook.
 - *Michal laat David ontsnappen en legt een beeld in bed. Zo lijkt het net alsof David in bed ligt. 1 Samuël 20 : 11-18.*

6. Het Twaalfjarig Bestand

Leestekst HET SCHAVOT

De deur van de gevangenkamer op het Haagse Binnenhof is achter de afgevaardigden in het slot gevallen. Roerloos staat Johan van Oldenbarnevelt bij de tafel, midden in het vertrek.

'De sententie des doods! Ter dood veroordeeld! Dat had ik niet verwacht,' fluistert hij.

Tweehonderdvijfenvijftig dagen heeft hij opgesloten gezeten in deze kamer. Steeds heeft hij geloofd dat alles weer goed zou komen. Al was de rechtbank hem niet gunstig gezind, toch zou het recht zegevieren! Daarom heeft hij ook geen gratie willen vragen. Hij was immers onschuldig?

Nu dringt het tot hem door dat hij de laatste nacht van zijn leven ingaat. Morgen zal hij sterven...

Hij kijkt naar zijn huisknecht, die met gebogen hoofd bij de deur is blijven staan.

'Breng me papier en inkt, Jan,' zegt hij dan. 'Ik zal mijn vrouw adieu schrijven'. Zijn handen beven als hij zijn ganzenveer neemt.

'Uyt mijne kamer der Droefenisse,' zo begint hij zijn brief.

Als hij klaar is, blijft hij nog lange tijd in gedachten verzonken zitten. Opnieuw gaat de deur open. Dominee Walaeus komt binnen. Hij zal de veroordeelde bijstaan in zijn laatste uren.

Het is maandag, 13 mei 1619.

Johan van Oldenbarnevelt is vroeg opgestaan.

Om half negen zal hij immers voor zijn rechters moeten verschijnen om zijn vonnis nogmaals te horen. Kalm heeft hij zijn laatste maatregelen getroffen. Zijn trouwe knecht Jan Francken heeft hij zijn hemd, dat hij onder wambuis en tabberd draagt, open laten snijden. Zijn hals moet straks onbedekt zijn. Jan bewaart ook zijn slaapmuts, die hij op het schavot over zijn ogen zal trekken.

Tenslotte heeft hij zijn trouwe knecht zijn laatste zilvergeld gegeven, honderdtachtig gulden. Hijzelf heeft het immers niet meer nodig.

De stilte in de deftige Rolzaal wordt verbroken door de eentonige stem van de schrijver. Flarden van wat hij voorleest, dringen tot Van Oldenbarnevelt door: '... de stand van de Religie in verwarring gebracht, zichzelf aangematigd de Regering van het land... het vuur van tweedracht gestookt en wantrouwen tussen de Gewesten verwekt... getracht het gewone krijgsvolk uit de gehoorzaamheid van de Staten-Generaal en van Zijne Excellentie te trekken... de financiën uitgeput...'

Hij houdt het hoofd geheven, maar zijn hart is vol verdriet. Wat is dit, waarvan hij beschuldigd wordt? Heeft hij niet altijd oprecht geprobeerd het land te dienen? Hebben niet altijd de Staten van Holland hem gesteund? En toch zijn er twaalf van de vierentwintig rechters uit Holland afkomstig! Hij weet het, sommigen van hen haten hem. Maar de anderen dan, van wie hij weet dat zij eerlijke mannen zijn?

'...verwezen tot het zwaard, met verbeurdverklaring van zijn goederen...' Bij deze laatste woorden krijgt Van Oldenbarnevelt een schok. Verbeurdverklaring? Moet zijn gezin arm en berooid achterblijven?

Hij doet een stap naar voren, opent zijn mond om te protesteren... President Vooght, de voorzitter van de rechtbank is hem voor: 'Uw sententie is gelezen. Voort, voort!'

En voort gaat hij, steunend op zijn stok en op zijn knecht Jan, de trap af van de Rolzaal naar de Ridderzaal. Buiten is een schavot getimmerd. Achter duizend soldaten verdringen zich duizenden nieuwsgierigen. Op het schavot een doodskist, naast een hoop zand.

Als de eenenzeventigjarige grijsaard dit alles ziet, slaat hij zijn ogen ten hemel. 'O God, wat komt er van de mens!' zucht hij. Moeizaam knielt hij op de ruwhouten planken. Naast hem knielt dominee Lamotius, om met hem te bidden.

De beul wijst hij terug. Zelf trekt hij zijn tabberd en wambuis uit. Nog eenmaal kijkt hij naar de duizenden rondom het schavot. Wat zullen deze mensen van hem denken? Hij weet wat er over hem gesproken wordt. Onder doodse stilte zegt hij met heldere stem: 'Mannen, geloof niet dat ick een landverrader ben, ick hebbe oprecht en vroom gehandelt, als een goed patriot, ende die sal ick sterven'

Dan vraagt hij Jan Francken om zijn slaapmuts en trekt die over zijn ogen. Hij knielt bij de zandhoop, rechtop, de handen gevouwen voor de borst. Het zwaard van de beul flitst...

Van het grote gebouw met de vierkante toren, schuin tegenover het schavot, zijn de luiken gesloten. Het stadhoudelijke hof draagt rouw.

Het licht van de mei morgen dringt maar nauwelijks door in de schemerige zalen. Evenals het geroezemoes van de menigte rondom het schavot. De stadhouder zit stil, het hoofd in de handen gesteund. Zijn gedachten zijn bij de oude man, die deze ochtend zal sterven.

Waarom moest het zo gaan... Waarom heeft Van Oldenbarnevelt verdeeldheid gebracht in de Republiek? Waarom heeft hij zich verzet tegen de wil van de Staten-Generaal? Het heeft niet veel gescheeld of hij heeft de Republiek in een burgeroorlog gestort.

Van Oldenbarnevelt was schuldig, denkt de prins. En toch... ik had hem willen sparen, als de raadpensionaris maar gratie had willen vragen. Nu is het daarvoor te laat.

Aan de plotselinge stilte buiten merkt de prins dat het afgelopen is...

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 2.

Achtergrond- informatie *TIJDELIJK VREDE*

1. De strijd stagneert

In de jaren na 1600 begon de strijd te verflauwen. Wel veroverde Maurits nog Aardenburg en Sluis, twee strategisch gelegen plaatsen ter verdediging van Zeeland. 's-Hertogenbosch belegerde hij echter tevergeefs.

Albertus sloeg op zijn beurt in 1601 het beleg om Oostende. Drie jaar duurde het voordat zijn troepen de stad, die vanuit zee bevoorraad werd, innamen. De overwinning was vooral het werk van Ambrogio Spinola, afkomstig uit een Genuese bankiersfamilie. Hij was naar de Nederlanden gekomen om de kerk te verdedigen. Militaire ervaring had hij niet, maar Albertus was toch bereid hem het opperbevel te geven, omdat Spinola in staat was uit eigen middelen een deel van de troepen te financieren. Het was een gelukkige beslissing van Albertus, want Spinola bleek een minstens zo groot militair talent te zijn als Maurits. Spoedig was hij opperbevelhebber van de zuidelijke gewesten.

Verschillende keren zag hij kans de Republiek te verrassen: in 1605 dook hij plotseling op in het oosten en nam Oldenzaal en Lingen in. Een jaar later veroverde hij Groenlo en Rijnberk. Daarna bleken echter zijn financiële middelen ontoereikend om de strijd voort te zetten. Daardoor zag Maurits weer kans delen van de Achterhoek te heroveren. Maar ook in de Republiek deden zich financiële problemen voor.

6. Het Twaalfjarig Bestand

De vaart was er dus uit. Wel boekten de Nederlanders ter zee winst. De zeeweg naar Indië werd door hen bevaren, mede om de Spanjaarden afbreuk te doen. Die waren zelfs afhankelijk geworden van de Nederlandse aanvoer van goederen zoals voedsel en munitie. De overmacht van de Nederlanders bleek in 1607. Een Spaanse vloot die Nederlandse koopvaarders, komend uit Italië, opwachtte, werd door een eskader onder Jakob van Heemskerck bij Gibraltar totaal verslagen.

In de landoorlog was echter sprake van remise. Daarom begonnen beide partijen te denken aan vredesonderhandelingen.

2. Het bestand wordt gesloten

Overigens was het niet zo dat in de Republiek iedereen voor vrede was. Landprovincies als Groningen, Overijssel en Gelderland hadden het meest onder de vijandelijkheden te lijden en wilden daarom graag vrede. Dat gold ook voor de gematigde middengroepen in Holland en Utrecht. In Zeeland was echter een meerderheid voor voortzetting van de oorlog. De Zeeuwen verdienden veel aan de kaapvaart op de Spanjaarden. Bovendien maakten zij plannen voor de oprichting van een West-Indische Compagnie, om door middel daarvan ook in Amerika de vijand schade toe te brengen. Daarin werden ze gesteund door Amsterdam, niet alleen op zakelijke maar ook op godsdienstige gronden. Over het algemeen waren de gereformeerden voor voortzetting van de strijd tegen het rooms-katholicisme. Zij vonden daarin prins Maurits aan hun zijde. Hij verwachtte weinig van een vrede, omdat hij niet geloofde dat Spanje zich aan een gegeven woord zou houden. Bovendien was hij een krijgsman en zijn functies gaven hem vooral in oorlogstijd veel gezag. Ook in dat opzicht was hij niet gebaat bij vrede.

Van Oldenbarnevelt neigde naar vrede, maar niet tot elke prijs. De Spaanse erkenning van de soevereiniteit van de Republiek was voor hem zonder meer een voorwaarde. Bleef die uit, dan zou de strijd voortgezet moeten worden. Maar daarvoor had de Republiek in zijn ogen de steun van Frankrijk nodig. Koning Hendrik IV was wel bereid die te geven, mits hem de soevereiniteit over de zeven gewesten werd aangeboden. Die prijs was zowel Van Oldenbarnevelt als Maurits te hoog. Vanuit deze overwegingen koos Van Oldenbarnevelt voor vredesonderhandelingen.

In februari 1608 begonnen in Den Haag de vredesonderhandelingen. Er was ook een Franse delegatie aanwezig en Van Oldenbarnevelt had afgevaardigden uitgenodigd van vorsten van wie hij hulp verwachtte: de Engelse en de Deense koning en verschillende Duitse vorsten. Ondanks het internationale karakter van de conferentie liep deze op een mislukking uit. Filips III bleef, tot ongenoegen van Albertus en Spinoza, vasthouden aan twee punten. Hij eiste in de Republiek vrijheid van eredienst voor de rooms-katholieken. Ten tweede verbood hij alle vaart op Indië. De Nederlanders waren woedend, vooral over Filips' eerste eis. Op 23 augustus besloten de Staten-Generaal het vredesoverleg af te breken,

Door bemiddeling van de leider van de Franse delegatie, Jeannin, kwam er toch nog een tussenoplossing tot stand in de vorm van een bestand, dat op 9 april 1609 werd ondertekend. Voor een tijd van twaalf jaar werd de strijd gestaakt. De Republiek werd erkend als een zelfstandige staat, zonder beperking op politiek of religieus gebied. De vaart op gebieden die buiten Europa waren gelegen (met opzet werd niet gesproken over Indië) werd gebonden aan goedkeuring van Filips III. Die werd in een geheim artikel aan de Nederlanders verleend. Aan de nu ontstane toestand zou Spanje alleen nog een einde kunnen maken door een succesvolle oorlog na afloop van het Twaalfjarig Bestand.

De Republiek kreeg niet in alles haar zin. Zo werd in het zuiden gewetensvrijheid voor aanhangers van andere religies dan de rooms-katholieke niet toegestaan. Bovendien zouden de Spaanse troepen er blijven. Noord en zuid gaven definitief en openlijk de Pacificatie van Gent op en erkenden elkaars zelfstandigheid.

GODSDIENSTTWISTEN

1. Tegenstellingen in de Republiek

Met betrekking tot de bestuursvormen in de Republiek was er vooralsnog sprake van onevenwichtigheid en onduidelijkheid. Oude bestuursvormen functioneerden in nieuw ontstane situaties en er was een periode van rust nodig om gegroeide tegenstellingen op te heffen en adequate bestuursvormen te ontwikkelen. Tijdens de oorlog traden genoemde tegenstellingen niet zo duidelijk aan het licht omdat de strijd tegen een gemeenschappelijke vijand beide partijen verbond.

Dat gold eigenlijk ook voor het kerkelijke leven. In de loop van de oorlog waren de gereformeerden een steeds belangrijker plaats gaan innemen binnen de Republiek. Zo hadden zij als enigen het recht om openbare erediensten te houden. Maar het grootste deel van de ingezetenen van de Republiek bevond zich nog buiten de gereformeerde kerk. Zij waren of rooms-katholiek, of ze bevonden zich als protestanten in de ruimste zin van het woord tussen verschillende, min of meer getolereerde kerkelijke richtingen in. Een aantal van hen bezocht op zondag wel de gereformeerde eredienst, maar had nog niet het besluit genomen om lid te worden.

Uiteraard werden deze 'liefhebbers van de ware religie' niet tot de bediening van het Heilig Avondmaal toegelaten. Maar degenen die zich wel aansloten in de loop van de tijd, hadden vaak minder uitgesproken denkbeelden dan de kern van de gereformeerden. Daardoor werden 'gematigde' of 'rekkelijke' ideeën binnen de gereformeerde kerk gebracht.

Dit alles betekende dat zowel in leerstellige, als in getalsmatige zin de kerk nog volop in beweging was. Nog in 1617 schreef Van Oldenbarnevelt aan de Engelse gezant dat de nieuwe lidmaten, samen met de oude kern van de gereformeerden (hij omschreef hen verduidelijkend als 'puriteinen' en 'dubbele puriteinen') in Holland slechts een derde deel van de bevolking vormden. Maar hun invloed was groter dan hun getal deed vermoeden.

In de periode van rust die tijdens het Twaalfjarig Bestand aanbrak, kwamen de langzamerhand ontstane tegenstellingen binnen de gereformeerde kerk aan het licht. Het kerkelijke leven was toe aan een duidelijke afbakening in leerstellig opzicht.

2. Een leerverschil in Leiden

Het conflict begon binnen de muren van de Leidse universiteit. Daar deed Jacob Hermansz., zich noemende Jacobus Arminius, van zich spreken. Voorheen was hij predikant in Amsterdam, waar hij al met dominee Plancius in conflict geraakt was over zijn uitwerking van de predestinatieleer en zijn standpunt over de verhouding tussen kerk en staat. Niettemin was hij, na gepromoveerd te zijn bij Franciscus Gomarus, in 1603 benoemd tot hoogleraar in Leiden. Deze was als Frangois Gomaer op vijftienjarige leeftijd met zijn ouders om des geloofs wille zijn geboortestad Brugge ontvlucht.

Op 7 februari 1604 leidde Arminius een disputatie over de voorbeschikking en de verkiezing. Het onderwerp was volgens het vaste rooster gekozen. Hij omschreef

6. Het Twaalfjarig Bestand

Gods raadsbesluit aldus, dat God degenen die zich bekeren en geloven, in genade wil ontvangen *en, deselve volherdende*, zalig maakt in, om en door Christus.

De *onbekeerlicke en ongeloovighe* laat Hij daarentegen in de zonde en onder de toorn en heeft besloten deze te verdoemen, *als vreemt van Christo*. Dat God mensen zalig maakt en anderen verwerpt, berust op Zijn *voorwetenthey*t. Daardoor heeft Hij van eeuwigheid geweten wie *deur sijne voorcomende genade soud*en gelooven, *ende deur de navolgende genade soud*en volherden, maar ook wie niet zouden geloven en volharden.

Gomarus reageerde in oktober van hetzelfde jaar. Hij verstond onder voorbeschikking dat God uit de redelijke schepselen *eenige besondere* naar Zijn welbehagen en uit onverdiende liefde tot *het eeuwighe leven (..) te voren verordineert ende geschickt*, andere daarentegen van *het eeuwighe leven verworpen hebbende, totte eeuwighe doot ende smaetheyt (..) voorgheordineert*.

Bovengenoemd debat raakte de visie op de mens. Uit Arminius' zienswijze vloeide voort dat de mens bij machte is om de gaven van het geloof aan te nemen of te verwerpen. Hij is met zijn wil verantwoordelijk voor zijn eigen heil. Gomarus stelde dat geen mens ongedaan kan maken wat God verricht. God is niet voor Zijn besluit afhankelijk van de menselijke daad. Tevens is dat besluit niet aannemelijk te maken voor het menselijke verstand.

Het debat raakte ook de prediking en het pastoraat. Arminius vond dat een predikant zijn toehoorders moest oproepen tot een beslissende keuze voor of tegen het aangeboden heil. Zo'n oproep had volgens hem geen zin meer, als de beslissing al vast lag in Gods eeuwig besluit. Gomarus daarentegen vond dat de zekerheid van het heil verdween als God de mens uitkoos op grond van het geloof dat Hij tevoren al bij die mens waarnam. Het volbrachte Middelaarswerk van Christus staat immers vast, ongeacht menselijke loochening of aanvaarding.

Arminius stelde dat zijn opvattingen niet strijdig waren met de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus. Gomarus bestreed dat. Het gevolg was dat Arminius in 1605 pleitte voor het bijeenroepen van een synode door de overheid. Deze zou een uitspraak moeten doen.

De Staten-Generaal gaven toestemming voor het houden van een nationale synode in maart 1606. Er moest echter wel overeenstemming bestaan over de agenda. Dit bleek onmogelijk omdat de Staten van Holland en Utrecht wensten dat de synode zich zou buigen over een herziening van de belijdenisgeschriften. Deze zouden dan ter discussie gesteld worden, terwijl Gomarus' aanhangers wensten dat er uitspraak werd gedaan over het geschil juist op grond van de belijdenisgeschriften! Het gevolg was dat de synode er niet kwam.

Overigens moet bedacht worden, dat waar vele classes hun predikanten de Nederlandse Geloofsbelijdenis en in sommige gevallen ook de Heidelbergse Catechismus ter ondertekening voorlegden, de arminianen wel tekenden, maar tegelijkertijd stelden dat deze geschriften niet méér bevatten dan *het tegenwoordich gevoelen der kercken*. Wanneer dit gevoelen evolueerde, zouden ook de belijdenisgeschriften herzien moeten worden!

In 1608 en 1609 voerden Gomarus en Arminius nog verschillende samsprekingen die echter uitliepen op debatten, waarin elke toenadering uitbleef. Op 19 oktober 1609 stierf Arminius.

3. Remonstrantie en Contraremonstrantie

Na de dood van Arminius werd de hofpredikant Johannes Uytenbogaert de woordvoerder van de arminianen. Samen met ruim 40 andere predikanten diende hij op 14 januari 1610 bij de Staten van Holland een verzoekschrift of 'remonstrantie' in. Daarin werd gesteld dat de belijdenisgeschriften altijd aan een revisie onderworpen moesten kunnen worden en dat, wanneer de overheid een synode bijeenriep, daarover vrij gesproken moest kunnen worden. Verder werden er vijf punten aangaande de leer vermeld, die rechtstreeks uit een geschrift van Arminius afkomstig waren. Deze punten handelden allereerst over de verkiezing en over Christus' offer, dat voor allen is bedoeld, maar alleen door degenen die geloven wordt ontvangen. Verder werd gesteld dat dit geloof een gave Gods is, die echter kan worden afgewezen en ook dat de gelovigen door eigen schuld weer van de genade kunnen afvallen. De remonstrantie werd afgesloten met de vraag om bescherming tegen kerkelijke tuchtmaatregelen.

Van Oldenbarnevelt bracht deze remonstrantie na enige tijd in de vergadering van de Staten. Deze stuurde op haar beurt de vijf artikelen over de leer toe aan de classes, met het verzoek niet *hoogher* of *swaerder* te gaan spreken over de uitverkiezing dan in deze tekst was verwoord. Dit verzoek verwekte uiteraard de nodige beroering. Daarom besloten de Staten een vergadering te beleggen tussen voor- en tegenstanders. Deze zou in maart 1611 gehouden worden. Kort voor deze vergadering kregen de gomaristen de volledige tekst van de remonstrantie in handen. Zij stelden daarop een weerlegging of 'contraremonstrantie' op. Op de vergadering was Plancius hun woordvoerder, maar de contraremonstrantie werd vermoedelijk geschreven door Festus Hommius. Allereerst stelde hij dat de arminianen hun bezwaren tegen de belijdenisgeschriften kenbaar moesten maken aan een kerkelijke vergadering en niet aan de overheid. Vervolgens merkte hij op dat de 'remonstranten' nergens aangaven op welke punten de revisie zou moeten plaatsvinden. Verder werd in zeven artikelen de visie van de 'contraremonstranten' weergegeven: God kiest naar Zijn welbehagen enigen om hen door Christus zalig te maken en gaat in Zijn soevereiniteit aan anderen voorbij; Hij schenkt de uitverkorenen het geloof; Christus' verzoenend offer komt hun ten goede; zij worden vernieuwd door de werking van de Heilige Geest; de Heilige Geest houdt hen bij het geloof, zodat zij niet kunnen afvallen; zij tonen hun dankbaarheid in hun werken. De contraremonstranten bestreden dat de overheid over leergeschillen een uitspraak zou mogen doen. Daarvoor moest een synode bijeengeroepen worden.

Ook de vergadering in Den Haag leverde niets op. Op 20 mei gingen de partijen uiteen.

BIJNA EEN BURGEROORLOG

1. De rol van de overheid

In 1610 had Uytenbogaert in een geschrift zijn visie op het ambt van de overheid uiteengezet. Hij verdedigde het standpunt dat de overheid boven alle kerkelijke vergaderingen stond en daarom bevoegd was om te beslissen over kerkorde, eredienst en ambtsdragers. Dit standpunt kwam de over het algemeen humanistisch gezinde Hollandse en Utrechtse bestuurders goed van pas. In Rotterdam kwam de overheid op voor de remonstrantse predikanten. De contraremonstrantse predikant Geselius werd afgezet en verbannen. Het gevolg was dat de contraremonstranten in naburige

6. Het Twaalfjarig Bestand

dorpen en stadjes moesten gaan kerken. Daarom werden ze spottend 'slijkgeuzen' genoemd.

In het gewest Utrecht beriep de overheid consequent remonstrantse predikanten in ontstane vacatures. Bovendien riepen de Utrechtse Staten in augustus 1612 een synode bijeen, waarop een nieuwe kerkorde werd aangenomen. Deze kerkorde bepaalde dat ieders mening in leergeschillen vrij bleef, maar verbood *disputen op den predickstoel*. Ook werd gesproken over de wenselijkheid van de invoering van een bundel met schriftuurlijke liederen die naast de psalmen gebruikt konden worden. Zo'n bundel verscheen in 1615, maar is nooit daadwerkelijk ingevoerd.

De contraremonstranten drongen van hun kant aan op het houden van een nationale synode. Dit verlangen strookte echter niet met het streven naar soevereiniteit van de afzonderlijke gewesten. Overigens speelde het conflict niet in alle gewesten een rol. In Zeeland en Groningen bevonden zich geen remonstrantse predikanten en in Friesland nauwelijks. De hoogleraren aan de hogeschool van Franeker waren zonder uitzondering contraremonstrants. Overijssel en Gelderland waren verdeeld. Alleen in Holland en Utrecht was het merendeel van de regenten remonstrants. Zij steunden vrijwel zonder uitzondering de remonstrantse predikanten. In Holland ontwierpen de Staten van Holland de 'Resolutie tot den vrede der kercken'. Deze hield in dat evenals in Utrecht de Staten moesten verbieden dat er leergeschillen aan de orde kwamen op de kansels. Anders dan in Utrecht weigerden de Hollandse contraremonstranten zich echter hij dit standpunt neer te leggen.

2. Het conflict breidt zich uit

Wat begonnen was als een kerkelijke strijd over uitverkiezing en belijdenis, breidde zich uit tot een nationaal conflict, waarin ook kerkordelijke zaken en zeggenschap van de Staten over kerkelijke kwesties een rol speelden. Er waren ook maatschappelijke motieven. Aan de orde was de invloed van regentenfamilies en die van Zuid-Nederlandse gereformeerde immigranten, waaruit veel contraremonstrantse predikanten afkomstig waren. In politiek opzicht stond gewestelijke soevereiniteit tegenover nationale. Tenslotte waren er persoonlijke motieven, zoals in het geval van Maurits en Van Oldenbarnevelt. De raadpensionaris was voorstander van de kerkrechtelijke denkbeelden van de remonstranten. Bovendien was bij de totstandkoming van de Unie van Utrecht bepaald dat elk gewest zelf *'tpoint van der Religie* mocht regelen. De stadhouder liet zich zelden over kerkelijke kwesties uit en handhaafde Uytenbogaert als hofprediker. Wel richtte hij zich meer en meer naar de adviezen van Willem Lodewijk die een duidelijk contraremonstrants standpunt innam. Ook begon Maurits in te zien dat de band tussen de gewesten door de laatste gebeurtenissen steeds lossere dreigde te worden.

In de Hollandse steden begonnen *de* spanningen onder de bevolking tot opstootjes te leiden. De remonstrantse overheden moesten de orde handhaven. Voor dat doel wenste Maurits zijn troepen niet ter beschikking te stellen. In Den Haag vroegen de contraremonstranten om eigen kerkruimte. Het verzoek kwam in de vergadering van de Staten van Holland en de stadhouder steunde het openlijk. Wel zat Maurits 's zondags nog onder het gehoor van Uytenbogaert, maar hun persoonlijke betrekkingen werden in de zomer van 1616 zo goed als verbroken.

Op 9 juli 1617 drongen de contraremonstranten de Kloosterkerk binnen en richtten die in voor hun diensten. Twee weken later, op zondag 23 juli, ging de stadhouder er met zijn gevolg naar de kerk. Zijn broer Frederik Hendrik en zijn moeder Louise de Coligny bleven de Hofkapel bezoeken. Prins Maurits had partij gekozen, vóór de contraremonstranten en de nationale synode en tégen de overmacht van de zittende Hol-

landse regenten in de Republiek. Dit alles ten bate van *den staet van den lande ende religie*. De volgorde kan als veelzeggend worden beschouwd.

Nog geen twee weken later, op 4 augustus, reageerde Van Oldenbarnevelt door de Staten van Holland de zogenaamde 'Scherpe Resolutie' te laten aannemen, waarin de stedelijke magistraten toegestaan werd eigen legertjes in dienst te nemen, tot handhaving van de orde binnen eigen muren. Verder bepaalde de resolutie dat Staatse troepen, gelegerd op Hollands grondgebied, moesten gehoorzamen aan het bestuur van de stad en het gewest van hun legering. Tijdens de rellen van de achterliggende maanden bleken de stedelijke schutterijen partijdig en dus onbetrouwbaar te zijn. Maurits had de officiële troepen verboden in te grijpen. De instelling van eigen legertjes, de zogenaamde 'waardgelders', vormde een goedkoop alternatief. Deze maatregel was niet onwettig. Wel was zij in politiek opzicht gevaarlijk, omdat ze blijk gaf van wantrouwen jegens de stadhouder. Waarschijnlijk wilde Van Oldenbarnevelt over een noodlegertje kunnen beschikken, wanneer Maurits een staatsgreep zou plegen. Zoals Maurits de landsadvocaat niet vertrouwde wegens diens vermeende Spaansgezindheid, vermoedde deze dat Maurits naar soevereiniteit streefde. Beide verdenkingen waren ongegrond, maar zorgden voor een verdere escalatie van het conflict. Temeer omdat de Staten van Utrecht in september het Hollandse voorbeeld volgden.

Nu kwamen ook de Staten-Generaal in actie. Duidelijk was dat Maurits kon rekenen op de steun van Zeeland en van de noordelijke gewesten. Een meerderheid van de Gelderse Staten sloot zich bij hen aan. In oktober stemden de Staten-Generaal in met het bijeenroepen van een nationale synode.

Zo kreeg Maurits de kans om de invloed van de Hollandse Staten in te dammen. Hij begon Holland te isoleren door in januari 1618 in Nijmegen nieuwe magistraatsleden te benoemen. In mei verscheen hij met zijn leger op de landdag in Overijssel. Daar kreeg hij instemming met het houden van een nationale synode, mits deze zich soepel zou opstellen jegens degenen die naar het oordeel van de synode afweken in de leer. Dat beloofde Maurits, hoewel hij hier naar contraremonstrantse opvatting geen zeggenschap over had!

Eind juli dankte hij in Utrecht in opdracht van de Staten-Generaal de in dienst genomen waardgelders af. Hij was er echter bij het nemen van genoemde maatregelen bepaald niet op uit het op strijd te laten aankomen, maar ging met de nodige omzichtigheid te werk. Van Oldenbarnevelt was dezelfde mening toegedaan en probeerde zijn principes te redden door het tonen van toegeeflijkheid. Toen in juli en augustus de Staten-Generaal, gesteund door de stad Amsterdam, de Hollandse steden aanmaanden hun waardgelders te ontslaan, adviseerde Van Oldenbarnevelt om inderdaad tot afdanking over te gaan.

Prins Maurits had toen echter al tot een volgende stap besloten. Op 29 augustus liet hij, daartoe gemachtigd door de Staten-Generaal, Johan van Oldenbarnevelt, Hugo de Groot en enkele van hun medestanders gevangennemen. Uytenhogaert vluchtte naar Rotterdam en van daar naar Antwerpen. In september en oktober voltooide Maurits zijn offensief door in de steden van Holland 'de wet te verzetten'.

3. Het vonnis van Johan van Oldenbarnevelt

De Staten-Generaal stelden onderwijl elf rechters van instructie aan om de gearresteerden te verhoren. Deze ondervragers moesten afkomstig zijn uit alle gewesten. De Hollanders onder hen konden echter pas na de wetsverzetten in oktober worden aangewezen. Het gevolg daarvan was dat de gevangenen erg lang in voorarrest wer-

6. Het Twaalfjarig Bestand

den gehouden. Bovendien was besloten dat er een extraordinaris-procedure gevolgd zou worden, waardoor de arrestanten harder dan gebruikelijk konden worden aangepakt. Dat betekende eenzame opsluiting, geen briefwisseling met verwanten en vrienden, geen bijstand van een advocaat en lange uitputtende verhoren. De onderzoekers besloten zoveel mogelijk feiten te verzamelen, waaruit later een bekentenis opgebouwd kon worden. Zij wilden daarmee bewijzen dat de gevangenen zich hadden schuldig gemaakt aan hoogverraad en aan landverraad. Bij hoogverraad draaide alles om het verstoren van de algemene binnenlandse orde, op kerkelijk en op politiek terrein. Landverraderlijk was hun handelen geweest op het terrein van de buitenlandse politiek. Zij hadden de bondgenoot Engeland van de Republiek vervreemd en daarentegen Spanje vriendelijk bejegend. Er werd beweerd dat sommigen zelfs Spaanse geschenken geaccepteerd hadden.

Pas in februari 1619 werd het vooronderzoek afgesloten en begon het eigenlijke proces. Daartoe stelden de Staten-Generaal vierentwintig rechters aan. Twaalf van hen waren uit Holland afkomstig. Tot half april duurden de lange zittingen waarin de beschuldigingen aan de beklaagden werden voorgelegd. Toen kon de sententie, het vonnis, worden opgesteld. Daarbij bleek dat er voor landverraad onvoldoende bewijs was. Ook de term hoogverraad kwam niet in de sententie voor, maar de feitelijke gegevens en de zwaarte van de straffen riepen wel de gedachte daaraan op. Tegen de 71-jarige landsadvocaat werd de doodstraf uitgesproken, met verbeurdverklaring van zijn goederen. Hugo de Groot en Hoogerbeets werden veroordeeld tot

levenslange opsluiting (een ongebruikelijke straf in die tijd) en eveneens verbeurdverklaring van hun goederen.

Op 12 mei werd Van Oldenbarnevelt het vonnis aangezegd. Een dag later werd het voltrokken.

Over de vraag of het proces en het vonnis van Van Oldenbarnevelt gerechtvaardigd waren, is heel wat gezegd en geschreven door voor- en tegenstanders.

Tijdens zijn verdediging benadrukte Van Oldenbarnevelt steeds het juridische aspect van de zaak. Zijn rechters waren onwettig en daarom ook het vonnis. De soevereiniteit berustte immers bij de Staten van ieder gewest. Deze soevereiniteit was ondeelbaar. De uitvoering van soevereine bevoegdheden kon hooguit aan de Staten-Generaal worden gedelegeerd. Eigenmachtig een rechtbank instellen en vonnissen vellen viel echter buiten de bevoegdheden van de Staten-Generaal. Als Hollands onderdaan mocht hij slechts door een Hollandse rechtbank gevonnist worden, redeneerde Van Oldenbarnevelt. In dit betoog klonk tevens zijn opvatting door dat Holland als sterkste van de zeven soevereine gewesten de leiding had.

Daar dachten de tegenstanders van Hollands overheersende positie anders over. Zij benadrukten dat de Staten-Generaal, waarin alle gewesten één stem behoorden te hebben, wel degelijk soevereine bevoegdheden hadden.

Wie had gelijk? Het was zoals Willem Lodewijk aan Maurits schreef: *...diverse zaken [kunnen] met apparentie van wetlijckheid van beyde syden gesustineert worden*. Ten diepste lag de oorzaak in de in het voorgaande hoofdstuk genoemde onvolkomenheid en tweeslachtigheid van het Nederlandse staatsrecht.

Dat staatsrecht was in ontwikkeling en veel oude rechtsregels die in de Habsburgse tijd waren ontstaan, hadden tijdens de Republiek een andere invulling gekregen. De leemten die hieruit voortkwamen, werden door beide partijen verschillend ingevuld. In het politieke krachtenveld van 1619 was de opvatting van Van Oldenbarnevelts tegenstanders klaarblijkelijk de juiste en was de rechtsgang tegen hem wettig. Deels voortbouwend op oude rechtsregels, deels zoekend naar nieuw recht, gaven de rech-

ters de gewijzigde orde gestalte. Voor die orde vormden de gevangenen een wezenlijke bedreiging. Dat maakte Van Oldenbarnevelts vonnis in politiek opzicht bijna onvermijdelijk.

In moreel opzicht aanvechtbaar is toch wel het uitgangspunt van velen dat er bij de landsadvocaat sprake was van kwade trouw. Van Oldenbarnevelt gaf aan dat wanneer hij fouten gemaakt had *soo is voor hem genoeg, dat hy daer in niet een goet gemoet ende conscientie heeft gewandelt, geen ander wit, of intentie hebbende, dan 's Lants welstand ende eenigheydt te soecken*. Voor deze verzachtende omstandigheid hebben de rechters weinig oog gehad. Zij lieten alleen de feiten spreken. Ondanks procedurele gebreken hebben de rechters wel geprobeerd zo goed mogelijk aan te sluiten bij de bestaande rechtsregels. Het laten vallen van de beschuldiging van landverraad wijst daar op. Dat neemt niet weg dat er sprake was van een politiek vonnis. Gezien de hoge leeftijd en de grote verdiensten van Van Oldenbarnevelt had het morele aspect meer aandacht verdiend.

DE NATIONALE SYNODE VAN DORDRECHT

1. De Nationale Synode komt bijeen

Op dinsdag 13 november 1618 kwam de Nationale Synode bijeen in de Kloveniersdoelen te Dordrecht. Deze stad was al in juli aangewezen, omdat zij oude rechten en een veilige ligging had en in kerkelijk en politiek opzicht contraremonstrants was.

De Staten-Generaal bekostigden de synode en waren ter vergadering vertegenwoordigd door negentien politieke commissarissen. De meesten van hen waren burgemeesters of juristen. Verder stuurde ieder gewest een kerkelijke afvaardiging. Deze afgevaardigden, in totaal zevenendertig predikanten en negentien ouderlingen, vormden de eigenlijke vergadering en waren aangewezen door de provinciale synoden. Daarbij waren de remonstranten overal in de minderheid, behalve in de Utrechtse afvaardiging. In Utrecht had de overheid immers sinds 1612 vijfmaal zoveel remonstranten als contraremonstranten beroepen.

De universiteiten en de provinciale theologische opleidingen stuurden elk een hoogleraar. Opvallend was dat deze vijf hoogleraren, onder wie zich de onlangs in Groningen benoemde Gomarus bevond, allen van Zuid-Nederlandse afkomst waren.

De voertaal van de synode zou het Latijn zijn. Daardoor konden ook buitenlandse theologen deelnemen aan de discussies. Op uitnodiging van de Staten-Generaal kwamen er zesentwintig. Ze waren afkomstig uit Engeland, de Palts, Hessen, Nassau, Zwitserland, Genève, Bremen en Emden. De Franse theologen kregen geen toestemming van hun overheid. Ook die uit Brandenburg bleven weg. De Engelse delegatie was anglicaans. De Schotse presbyterianen werden door koning Jacobus I met opzet gepasseerd.

Ondanks deze beperkingen kon toch worden gesproken van een algemene gereformeerde kerkvergadering en zou de formulering van besluiten niet slechts een Nederlandse aangelegenheid worden.

Het openingsgebed werd uitgesproken door de plaatselijke predikant, Balthasar Lydius. Een raadsheer uit Gelderland hield namens de Staten-Generaal een welkomstrede. Op 14 november werd een moderamen gekozen. Voorzitter werd Johannes Bogerman (1576 - 1637), sinds 1604 predikant te Leeuwarden.

6. Het Twaalfjarig Bestand

2. De vertaling van de Bijbel

Tijdens de eerste zittingen stelde de synode de agenda vast en besloot zij Simon Episcopus, hoogleraar te Leiden en medeondertekenaar van de remonstrantie, samen met de twaalf voornaamste remonstrantse hoogleraren te dagvaarden.

Voordat deze ter vergadering verschenen, ging de synode in op de al sinds jaren bestaande behoefte aan een vertaling van de Bijbel vanuit de grondtalen. De synode gaf aan dat hiervoor een aantal theologen gedurende een lange periode moest worden vrijgesteld. Dat moest door de Staten-Generaal financieel mogelijk worden gemaakt. Er werden ook richtlijnen opgesteld: nauwe aansluiting bij de grondtalen, het gebruik van het woord 'ghy' en niet van 'du', de weergave van Gods Naam als HEERE, het opstellen van kanttekeningen bij moeilijke Bijbelgedeelten en een afzonderlijke opname van de apocriefe boeken door het gebruik van een kleinere letter en een aparte nummering van de bladzijden. Er werden drie vertalers aangewezen voor het Oude Testament, onder wie Johannes Bogerman, en drie voor het Nieuwe Testament, onder wie Herman Faulkelius, die naast het bekende *Kort Begrip* al in 1617 een vertaling van het Nieuwe Testament had gepubliceerd. Er werden zes plaatsvervangers aangewezen, onder wie Festus Hommius. Verder benoemde iedere particuliere synode twee revisoren of herzieners, onder wie Gomarus, Polyander en de dichter-predikant Jacobus Revius.

Het gehele moderamen van de synode was hij de vertaling betrokken. Er behoefde geen beroep gedaan te worden op de universiteiten. Maar het grote werk stond of viel met de toestemming van de plaatselijke overheden en kerkenraden om hun ambtsdragers zolang van hun werk vrij te stellen en met de bereidheid van de Staten-Generaal om het geheel financieel te steunen. Deze steun liet nog tot eind 1626 op zich wachten.

Ook over de catechismusprediking waren vragen bij de synode ingediend. Het gevolg was dat de vergadering erop aandrong dat het gehele leerboek in alle gemeenten jaarlijks in de zondagmiddagdiensten zou worden behandeld. Het geloofsonderricht op de scholen kon volstaan met het aanleren van de teksten van de apostolische geloofsbelijdenis, de Tien Geboden, het Gebed des Heeren en Schriftgedeelten die betrekking hadden op de Heilige Doop, het Heilig Avondmaal en de tucht. Voor grotere kinderen was het *Kort Begrip* van Faulkelius geschikt, maar voor wie toelating vroeg tot het Heilig Avondmaal was kennis van de volledige Heidelbergse Catechismus gewenst.

3. Veroordeling van de remonstrantie

De gedagvaarde remonstranten verschenen op donderdag 6 december op de synode. De volgende dag al hield Episcopus een uitvoerige rede. Hij richtte zich vooral tot de buitenlandse genodigden en vroeg hun zelfstandig een mening te vormen over de kwestie. De schuld van de binnenlandse twist legde hij bij de contraremonstranten. De remonstranten wilden de synode alleen als conferentie beschouwen en weigerden te erkennen dat zij bevoegd was om een oordeel te vellen over de verschillende geloofspunten. Het gevolg was dat de zittingen verliepen onder moeizame discussies over de bevoegdheid van de synode. Aan bespreking van het leergeskil kwam zij niet toe. Uiteindelijk sneed Bogerman, na overleg met de afgevaardigden, de discussie af.

Daarna konden de artikelen uit de remonstrantie aan de orde komen. Maar opnieuw vertraagden de remonstranten de besprekingen door formele kwesties aan de orde

te stellen. Ook probeerden zij, door streng door te redeneren, het contraremonstrantse standpunt als ongerijmd te doen voorkomen. Wanneer zij echter naar hun eigen mening gevraagd werden, hielden ze zich op de vlakte. Op die manier gingen weer vier weken voorbij. Op maandag **14** januari 1619 greep Bogerman in. Na een verontwaardigde toespraak stuurde hij de vijftien remonstrantse afgevaardigden de zaal uit. Hoewel hij van te voren met de afgevaardigden overlegd had, was zijn boosheid gemeend. Hij redde hiermee trouwens de synode, want daardoor kwam het geschil werkelijk in bespreking.

Dat betekende niet dat alle moeilijkheden overwonnen waren. Nu de remonstranten verwijderd waren, traden de onderlinge verschillen aan de dag. Het viel de buitenlandse afgevaardigden op hoe diep de voren waren die de twisten hadden getrokken en dat ook de contraremonstranten het niet op alle punten met elkaar eens waren. Vooral de hoogleraren Gomarus en Lubbertus (uit Franeker) namen geen blad voor de mond en met name de afgevaardigden uit Engeland en Bremen probeerden hun toon te matigen. Nadat allen hun mening over de remonstrantie gegeven hadden, begon een commissie, waarin ook verschillende buitenlandse afgevaardigden zitting hadden, onder leiding van Bogerman met het opstellen van de 'canons' of leerregels. Na nog wat discussies werden deze op 23 april door allen aanvaard. Op 6 mei werden de Dordtse Leerregels plechtig voorgelezen in de Grote Kerk en op 9 mei hield de synode haar slotzitting.

Na een maaltijd van *drye treffelicke ende statelicke gerechten*, waarvan de totale kosten 300.000 gulden beliepen en die opgeluisterd werd met *vermaeckelycke musyck van stemmen ende snarenspeel door musicyns uyt d'omliggende steden, oick vrouwen*, die overigens moesten optreden *achter de gordynen*, keerden de buitenlandse afgevaardigden terug naar hun land.

4. De kerkorde

De Nederlandse afgevaardigden zetten echter hun besprekingen voort. Op 13 mei, de dag van Van Oldenbarnevelts terechtstelling, heropende Bogerman de synode voor een aantal nazittingen over onderwerpen die de Nederlandse kerken betroffen. Tijdens deze zittingen werd Nederlands gesproken. Op de agenda stond de herziening van de kerkorde van 1586. Men besefte namelijk hoezeer de kerk was aangewezen op de steun van de overheid. Zo was bijvoorbeeld de Nationale Synode zonder steun van de Staten niet mogelijk geweest. Daarom was de synode bereid de overheid verregaand tegemoet te komen. Zo voegde Bogerman in het artikel over de predikantsberoeping in, dat dit moest gebeuren *niet sonder goede correspondentie met de christelycke overheyt der plaetse respectievelyck waar dat tot nu toe gebruikelijk was geweest*. Ook aanvaardde de synode de handhaving van het beslissingsrecht van de vroegere kerkpatroon, nu in de persoon van de stedelijke magistraat of ambachtsheer op het platteland. Daarbij kwam wel de restrictie *voor zoo veel 'tselfe stichtelick can werden ghebruyckt sonder nadeel van Godes kercke*. Verder bleef de bepaling die de aanwezigheid van magistraatsleden in kerkenraadsvergaderingen goedkeurde.

Maar al deze toegeeflijkheid veranderde niets aan de opbouw binnen de gemeenten van de orde van dienaar des Woords, ouderlingen en diakenen, van de kerkelijke samenkomsten van kerkenraad, classis, particuliere en generale synode en van de leer, sacramenten en *andere ceremonien, de censure en kerckelicke vermaninghe*.

Samen met de verdere synodebesluiten en de leerregels hechtten de Staten-Generaal begin juli hun goedkeuring aan de kerkorde. Maar deze kon pas in de gewesten worden ingevoerd na instemming en goedkeuring door de soevereine gewestelijke Staten. Zo dachten zelfs na Maurits' ingrijpen toch nog alle Statencolleges. Het gevolg was dat de (gezuiverde) Hollandse Staten de kerkorde niet goedkeurden, de Friese,

6. Het Twaalfjarig Bestand

Groningse en Zeeuwse Staten die op verschillende punten wijzigden alvorens haar af te kondigen en dat alleen Gelderland, Utrecht en Overijssel haar ongewijzigd invoerden.

5. De verbanning van de remonstranten

Op 29 mei was de synode met de 'post-acta' gereed. De Staten-Generaal keurden de handelingen van de synode goed op 2 juli. De daaropvolgende dag kregen de vijftien weggestuurde remonstranten, die voor de duur van de synode in Dordrecht hadden moeten blijven, een Acte van Stilstand voorgelegd ter ondertekening. Daarbij moesten ze beloven zich van alle ambtelijk werk te onthouden. Slechts een van hen tekende. De anderen werden de grens over gezet. Daarna werden de door de synode vastgestelde leerregels aan alle predikanten ter ondertekening voorgelegd. Wie weigerde werd door classis of provinciale synode afgezet. Zo bleek dat zich onder de ruim 1100 predikanten nog ongeveer 200 remonstrants denkenden bevonden. Zij werden door de overheid voor de keus gesteld om de Acte van Stilstand te ondertekenen. Bij weigering werden zij verbannen. Tekenden zij de Acte en verrichtten zij toch ambtelijk werk, dan volgde gevangenisstraf. Uiteindelijk werden tachtig predikanten verbannen. Een deel van hen trok naar de Zuidelijke Nederlanden en richtte in datzelfde jaar de Remonstrantse Broederschap op. Een ander deel bleef in het geheim in de Republiek om verboden samenkomsten te leiden en pastorale zorg te verrichten onder hun geestverwanten. Van de overige 120 afgezette remonstrantse predikanten ondertekende een klein gedeelte na verloop van tijd de leerregels. Zij mochten in het predikambt terugkeren, maar wel op een andere plaats dan voorheen.

6. De Statenbijbel

Het duurde tot 1624 voordat de Staten-Generaal gunstig beschikten op het verzoek van de synode om gelden beschikbaar te stellen voor de vertaling van de Heilige Schrift uit de grondtalen. In 1625 konden de aangewezen vertalers worden vrijgesteld van hun ambtelijke en pastorale arbeid en vestigden zij zich in Leiden. Daar stond de universitaire bibliotheek tot hun beschikking en kon het advies van hoogleraren worden ingewonnen.

Toen in 1626 de gelden ter bekostiging van de Bijbelvertaling daadwerkelijk beschikbaar kwamen, waren al enkele van de aangewezen vertalers gestorven. Het vertalen van het Oude Testament werd daardoor grotendeels het werk van Bogerman en Baudartius en dat van het Nieuwe Testament van Hommius en Walaeus. Van juli 1633 tot september 1634 werd het Oude Testament herzien en van november 1634 tot eind augustus 1635 het Nieuwe Testament. Daarna waren de apocriefe boeken aan de beurt. Juist in die tijd werd Leiden getroffen door een pestepidemie. In één week tijd werden 1500 mensen ten grave gedragen. De revisoren bleven echter op hun post.

Toen op 10 oktober 1635 de revisoren gereed waren met hun werk, was Pauwel Aertsz van Ravesteyn al begonnen met drukken. Op 17 september 1637 werd het eerste gedrukte exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden. Bogerman beleefde dat niet meer. Hij was op 11 september overleden.

De vertaling is bekend geworden onder de naam van degenen die de opdracht gaven, dat wil zeggen financierden: de Hoogh-Mog. HEEREN STATEN-GENERAAL vande Vereenighde Nederlanden.

Al spoedig raakte de naam Statenvertaling of Statenbijbel in zwang. De vertaling stond en staat bekend om haar nauwgezet aansluiten bij de grondtalen Hebreeuws en Grieks en haar vaak letterlijke weergave daarvan.

De uitvoerige kanttekeningen ademen dezelfde geest als de Dordtse Leerregels. Toch duurde het nog twintig jaar voordat op iedere kansel de Statenvertaling lag. Toen het zover was, beschikte ook menig gereformeerd gezin over een Statenbijbel. Vanaf die tijd raakte het dagelijks lezen in gezinsverband na de maaltijd in gebruik. De Statenbijbel was het enige boek in de Republiek dat in alle gewesten werd gelezen. Hij beïnvloedde de kanseltaal, maar op den duur ook de schrijftaal en de stijl. Als zodanig bevorderde hij de totstandkoming van een eenvormig Nederlands.

Antwoorden Basis

Verwerking

1. Prins Maurits tegen wapenstilstand stadhouder militair
Johan van Oldenbarnevelt voor wapenstilstand raadpensionaris handelsman
2. Rood: De mens heeft een vrije wil om de genade van God aan te nemen. De mensen kunnen de zaligmakende genade ook weerstaan door iet te willen geloven en te weigeren de genade Gods aan te nemen. De Heere is voor iedereen gestorven, zodat alle mensen zalig kunnen worden, als ze maar geloven en Gods genade aannemen. De gelovigen kunnen weer ongelovig worden. Remonstranten.
Groen: De overige teksten.
3. a. Johan van Oldenbarnevelt.
b. Prins Maurits koos de kant van de contraremonstranten.
c. Een burgeroorlog.
d. De waardgelders werden afgedankt en de rust keerde terug.
e. Johan van Oldenbarnevelt werd gearresteerd, veroordeeld voor landverraad en onthoofd op het Binnenhof te Den Haag.
f. Eigen antwoord.
4. Synode Kerkelijke vergadering.
Remonstrantie Bezwaarschrift / verweerschrift.
Theologen Dominees: godgeleerden die godsdienst gestudeerd hebben.
Grondtaal Oorspronkelijke taal waarin iets geschreven is.
Drie Formulieren Heidelbergse Catechismus, Dordtse Leerregels, Nederlandse Geloofsbelijdenis.
Predestinatie De uitverkiezing van de mens door God.
5. a. In de Kloveniersdoelen te Dordrecht.
b. 1618-1619.
c. De Friese predikant Johannes Bogerman.
d. Bovenaan beginnend, met de klok mee draaiend: 1, 2, 5, 6, 7, 4, 8, 9, 3.
e. De remonstranten verstoorden steeds de vergadering met groot protest en probeerden zo te voorkomen dat de inhoud van hun remonstrantie aan de orde kwam.
f. De Vijf Artikelen tegen de Remonstranten.
g. Heilig Avondmaal en de Heilige Doop.
h. Enigheid.
i. De Bijbel moest geheel vertaald worden uit de grondtaal in het Nederlands.
6. a. De stad Leiden.

6. Het Twaalfjarig Bestand

- b. De oorspronkelijke taal waarin iets geschreven is.
- c. Hebreeuws, Grieks en Aramees.
- d. De pest.
- e. De kanttekeningen.
- f. De opdrachtgevers van het vertalen van de Bijbel in het Nederlands was de Staten Generaal, zij bekostigden het gehele project.
- g. Biblia.

Extra

1. a. Bijv. Spanje was ernstig verzwakt, nu was er de kans om ze definitief te verslaan.
b. Bijv. de oorlog kostte veel geld en manschappen en de Nederlanden hadden goede uitgangspositie om te onderhandelen over vrede. Dan konden het geld en manschappen ingezet worden voor de handel.
c. Eigen antwoord.
2. a. Gomarus.
b. Arminius.
c. Gommer: Institutie van Calvijn – boek van Beza.
Arminj: toga (rok) van advocaat – kussens van de regenten – brieven van steden.
d. Arminius, regel (5, 6 en) 17.
e. De ‘stale kling van Heer de Prins’ oftewel, toen prins Maurits de zijde van Gomarus koos.
f. Remonstrant, bijv. aan regel 11 en 12. Ze geven duidelijk aan dat verstand meer is dan wat hervormers zeggen vanuit de Schrift.
3. a. Tekst 1 en 3.
b. Tekst 2.
c. Eigen antwoord.
4. Andreas – Jakobus – Filippus – Bartholomeüs – Mattheüs – Judas.
5. a. 1. Hieronymus.
2. Irenaéus.
3. Tertellianus.
b. 1. Herodotus.
2. Josephus.
3. Plinius.
4. Eusebius.
c. 1. Dodoneus.
d. superius – sopraan / altus – contratenor / bassus / tenor.
6. *Elk zing Zijn lof*, lied 29.
a. Psalm 103.
b. Utrecht, ds. Voetius.
c. In de kantlijn wordt naar heel veel Bijbelteksten verwezen.
d. 1. couplet 1
3. couplet 2
4. couplet 5
e. Busschoff reageert met zijn lied op de vijf artikelen van de remonstranten – de remonstrantie.